Popis jako transmediální modus reprezentace

Werner Wolf: *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Přel. Olga Richterová. Praha: ÚČL AV ČR, 2013

Intermediální studia se začínají i v českém prostředí v poslední době těšit čím dál větší pozornosti. Někteří badatelé hledají nové možnosti zkoumání, které nebude omezeno jen na jeden nosič – text, ale umožní klást otázky i nacházet odpovědi na obecnější rovině. Předpokládají tedy, že koncepty, které jsou využívány ve zkoumání literatury, lze přenést i na jiná média – obraz či zvuk.

Ústav pro českou literaturu AV ČR vydal v roce 2013 útlou knížečku obsahující studii německého badatele Wernera Wolfa, která nese výmluvný název *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Jedná se vlastně o překlad úvodní části kolektivní monografie *Description in Literature and Other Media*, kterou před sedmi lety Wolf editorsky připravil spolu s Walterem Bernhartem.

Obsahem tohoto „úvodníku" je představení popisu jakožto jevu, který se objevuje v různých druzích umění, a je tedy transmediální povahy. Ačkoliv, konstatuje Wolf, byla v posledním půlstoletí mnohem větší pozornost v literární vědě věnována vyprávění, přesto bychom neměli popis opomíjet. Nabízí proto systematizovaný přehled, jakým způsobem se popisnost realizuje ve třech (pro něj základních) druzích umění – v literatuře, výtvarném umění a hudbě.

Adekvátnost protikladu popis – vyprávění bývá sice často zpochybňována, Wolf ji však obhajuje s poukazem na její praktickou užitečnost, i když si je vědom, že existují koncepty na stejné úrovni: například argument či vysvětlení. Pohybovat se v opozici vůči vyprávění je podle Wolfa užitečné hlavně z toho důvodu, že naratologie již vytvořila dobré metodologické i pojmové zázemí, které lze využít. Zůstává však otázkou, zda a kdy je bezpečné vydat se s pojmy z teorie vyprávění i mimo verbální médium, když například u hudby jen obtížně můžeme předpokládat, že něco „vypráví".

První část Wolfova textu představuje deskriptivitu jako jednu z možných funkcí uměleckého díla, kterou je možné najít na makro- i mikroúrovni: může proto určovat charakter celého díla, nebo jen jeho části. Popis je pro Wolfa analogicky k narativu kognitivním makrorámcem, respektive sémiotickým makromodem, tedy obecným způsobem uspořádání znaků. Sémiotika se (vedle Ingardenova konceptu *míst nedourčenosti*) pro Wolfa stala důležitým východiskem: na základě Peircovy typologie znaků klasifikuje jednotlivá umělecká média a jejich schopnost deskriptivity.

Jak tedy popsat popis? Werner Wolf jej charakterizuje jako způsob reference k objektivní skutečnosti, bez interpretačního přesahu. Vyzdvihuje přitom tři funkce popisu – referenční (identifikace určitého jevu), experienciální (schopnost vyvolat estetickou iluzi) a pseudoobjektivizující (schopnost vyvolat „auru objektivity“).

Zatímco narativ bývá vnímán jako rámec dynamický a časový, popis je proti tomu charakterizován jako statický a prostorový. Wolfovi toto rozlišením ovšem nestačí a hlavní rozdíl vidí v komplexnosti obou rámců. Narativ je podle něj nepoměrně složitější strukturou, jelikož vyžaduje kombinaci různých prvků (postavy, prostředí, události atp.), zatímco popis se může soustředit na každou složku zvlášť. S komplexností pak jde ruku v ruce i provázanost jednotlivých částí, což slouží Wolfovi k rozvinutí dalšího vodítka jak rozeznat deskripci: ve vyprávění jsou znaky podle něj uspořádány syntagmaticky, zatímco popis je rámcem paradigmatickým.

Ve druhé části se Wolf postupně dostává k analýze jednotlivých druhů umění. Pokládá si několik otázek: jaké znaky tvoří artefakty daného média, jaký je při jejich vnímání podíl recipienta a jak se v každém médiu odlišuje popis od vyprávění.

Výtvarné umění, literatura i hudba jsou zkoumány s předpokladem určité podobnosti. Je nejspíš zásadní otázkou intermediálních studií, nakolik je tato podobnost vnitřní (jedná se o znakové systémy) a nakolik je vnější (jedná se o umění). Werner Wolf zřejmě zastává první pozici, ačkoliv se k ní explicitně nepřihlašuje.

Výtvarným uměním a následně i literaturou prošel autor bez větších problémů, největší potíže se objevily, když nadešel čas na zkoumání deskriptivity v hudbě. Ačkoliv Wolf nezastírá, že jde o oblast velmi ošemetnou, přesto ukazuje, že i hudba disponuje jistými možnostmi popisu, ať už se jedná o zvukomalbu či využití obecných metaforických struktur (opozice vysokých a nízkých tónů). Často se už však pohybuje na hraně: tvrzení, že u Bacha „proplétající se melodie

mohou naznačovat hada, často coby symbol ďábla," je jako důkaz deskriptivity velmi málo přesvědčivé.

Snaha vymezit popis pozitivně, tedy ne pouze jako protiklad k vyprávění, vedla Wernera Wolfa na předcházejících stranách mimo jiné k tvrzení, že pro deskriptivitu je typická heteroreferencialita – což se v případě hudby jeví jako zásadní překážka. Pokud je hudba schopná referovat, bývá to obvykle pouze k jinému hudebnímu motivu, jedná se tedy o autoreferenci. Odkazovat mimo oblast hudby dokáže, s čímž souhlasí i Wolf, jen velmi málo skladeb.

Původní hypotéza, podle které největší deskriptivní potenciál náleží výtvarnému umění, je na konci přehodnocena ve prospěch umění slovesného, které dokáže popsat větší spektrum jevů. Můžeme se však ptát, jestli vůbec má smysl snažit se vytvářet „žebříčky" tohoto druhu, zda to není jen samoúčelná hra. I Werner Wolf v průběhu práce mnohokrát přiznává, že každé z médií popisuje, respektive zobrazuje jiným způsobem, a v závěrečném shrnutí dojde i na relativizující tvrzení, že deskriptivita „do velké míry vyplývá z diskurzu".

Na konci práce je trochu neorganicky připojena čtyřicetistránková studie Alice Jedličkové. Ač je v obsahu knihy avizována jako doslov, jedná se o zcela samostatný text, který zjevně vznikl nezávisle na Wolfově práci. Tématem „doslovu" je sice také popis, ale nahlížený ze zcela jiné perspektivy. Zatímco Wolf zpracovával problém popisnosti z intermediálního pohledu, Jedličková se soustřeďuje výhradně na literaturu a komentuje několik dřívějších přístupů k deskripci (převážně) v literatuře. Ke slovu se tak dostává postupně Gérard Genette, Seymour Chatman, Ruth Ronenová, Matthias Aumüller a Georg Lukács.

Alice Jedličková nabízí jako alternativu častokrát zpochybňované opozici deskripce – narace jemnější rozlišení vycházející z kombinace více kritérií. Její pětistupňová škála je zajisté přesnější než hrubozrnný protiklad popisu a vyprávění. Chybí jí však jednoduchost konceptu, který nahrazuje, proto není jisté, zda má taková klasifikace šanci na úspěch.

Popis jako transmediální modus reprezentace je úvodem do nadžánrového zkoumání deskriptivity v umění. Je rozhodně škoda, že se jedná stále jen o úvodní část rozsáhlejší práce, na které se podíleli i odborníci na jednotlivé druhy umění. Přeložením celé původní kolektivní monografie by se s velkou pravděpodobností mnohé nejasné dovysvětlilo, mnohé naznačené by bylo rozvedeno a přesvědčivěji podloženo argumenty.

Zdeněk Ježek